

בין לאומים

דויד ליליאנטאל — והדמוקראטיה האמריקנית

יצחק עברי

הציבור למטרות חינוכם של קומוניסטים. בין שמקצוע לימודים סודי ובין שאינו סודי. מיד לאחר כך נתנה „הועדה לאנרגיה אטומית הוראות, שכל המש המאות הנתנים מפרסי לימודים, הנתונים לפיקוחה — יחתמו על שבעת-נאמנות ועל תעודת אי-השתייכות למפלגה הקומוניסטית.

ואף זו: יש לזכור כי מר ליליאנטאל עמד כחומה נגד הפקדת הנשק האטומי, ייצורו והפיקוח עליו, בידי ראשי הצבא, הצי והיל-האוויר האסטרטגי. גם עכשיו יש פת קטנה בבתי הקונגרס התומכת ברעיון זה. ואין צריך לומר מה רבת השיבות ההכרעה בשאלה זו לגבי חופש ההחלטה של הנשיא והדמוקראטיה האמריקנית בכל שעת-הצורך.

סמוך לפרשת החקירה הנזכרת יצאה מפי מר טרומאן הצהרה בשבחיו של ליליאנטאל, הנשיא הגדיר את ההאשמות שטפלו עליו כהאשמות של מה-בכך ונזף בכל המטילים ספק בכשרו ובסגולותיו האישיות של יושב-ראש הועדה לאנרגיה אטומית. ובכל זאת היה ברור, שאם מבחינה אישית לא נפגע ליליאנטאל הפעם, הנה מבחינת עקרונותיו הליברליים נפגע קשה. ניכר היה בו שנודעוזה אמונתו באפשרות לשמור גם להבא על הקו העצמי, שבו בחר מראשית דרכו בשירות הממשלתי והציבורי לפני עשרים שנה ויותר.

ב.

התפטרותו של ליליאנטאל באה בעצם ימי השע-רורית המנופחת השניה של מבקשי החטאים והריגול האטומי אצל הארי הופקינס המנוח, יועצו ועוזרו של הנשיא רוואלדט בשנות המלחמה 44—1943. פרופסור יוריי, מגדולי המדע האטומי, מסר מודעה בהודמנות זו כי עדותו של הקצין יורדאן לפני הועדה לחקר פעולות „בלתי אמריקניות“, כי הועברו כביכול משלוהי „החכר והשאל“ של חברים אטומיים לברית המועצות, — מגוחכת היא. אלה היו משלוחים מסתוריים רגילים, ואילו נאסרו ועוכבו, אומר הפרופסור, היתה מתגלה בכך לרוסים כוונת הייצור האטומי של אמריקה. וארצות-הברית אך נותנות עצמן ללעג. בקיץ שעבר

פרישתו של דויד ליליאנטאל, בשלהי נובמבר 1949, מראשות „הועדה לאנרגיה אטומית“ של ארצות הברית מסמנת, מכמה בחינות, סופה של תקופה באמריקה: סופה של תקופת הליבראליזם בתכנון המדינה ברוח „המערך החדש“, סופה של תקופת הליבראליזם המדעי, ההומאניטארי. אין יודע, מה יבוא בעקבותיה של תקופה זו ולא נעסוק בניחושים. אבל דבר אחד ניתן להיקבע: כהונתו של ליליאנטאל היתה אולי העמדה האחרית ביותר במסגרת השלטון האזרחי, אחרי כהונת הנשיא, גם מבחינת האפשרויות לחתוך גורלה של הדמוקראטיה האמריקנית, גם מבחינת אפשרויות ההסדר של מקורות מרצה התעשייתי וכוחה המלחמתי. פרישתו באה כחצי שנה לאחר שטוהר מן ההאשמות, שטפלו עליו אויביו המושבעים, אנשי הריאקציה הימנית, שבין הרפובליקנים והדמר קראטים כאחד, הוא נאשם בניהול רע של מפעלי החקר האטומי במדינה, ולדוגמה התריעו על חצי קילוגרם אוראניום, שנעלם כביכול ממעבדות הועדה לחקר האטום בשיאגנו. עד מהרה הוברר שלא הסרו מעולם אלא 32 גרם אוראניום ומהם נמצאו אחר כך 28 גרם בין חמרי-הפסולת, לשכת החקירות הפדראלית קבעה אז, שאין כאן יסוד לחשד בגידה בתוך המפעל, אפילו כן נמשכה ההסתה נגד ליליאנטאל, שלא חסרה תומכים מאנשי הריאקציה ואף הנעימה האנטישמית לא נעדרה. בו בזמן האשימו את ליליאנטאל, על שהעסיק חוקר צעיר באחת ממעבדותיו יתמך בו מכספי המבר שלה, אף שידע עליו שהוא קומוניסט. ליליאנטאל תבע חקירה, ולפני ועדת שני הבתים הופיעו הסיי נטורים היקנלופר וקוראן, שהביאו את האשמותיהם על „ליקוי ניהול שלא יאמנו“ במפעלים הנתונים לפיקוחו העליון של ליליאנטאל.

והנה, ליליאנטאל יצא ככבוד מפרשת החומר האטומי החסר, שלא היה חסר מעולם, ומאשמת ליקויי הניהול, אבל הוא נאלץ, בסופו של דבר, לוותר על עמדתו הליבראלית העקרונית בשאלת מתן פרס-הלימודים לאותו חוקר צעיר, שהיה פליט יהודי קומוניסט מגרמניה. הוא הודה „שאין להשתמש בכספי

לו איבה מאו, וכשנבחר באביב 1947 לתודת עשרת הסינאטורים שדנו במינויו לראש הועדה האטומית, הרבה לקטרג עליו. הוא טען שהוא חשוד על קומוניזם, ולו משום זה בלבד, שהיה מאנשי "המערך החדש" של רוואלסט. על טענה זו חזר סינאטור הינקלופר בשעת ההקירה בענין "גניבת" האוראניום בקיץ שעבר.

ודאי העובדה שנודע בינתיים על ההתפוצצות האטומית ברוסיה, וכן הכשלון המתודש במאמצים למצוא הסדר אטומי — היה בהם כדי להמריץ את ליליאנטאל להחליט החלטתו, תפקידה ומסכותה של הועדה האטומית טעונים הגדרת מהודשת, ולשם כך דרוש שיחוף פעולה אמיץ עם בתי־הקונגרס, שאין ליליאנטאל יכול לצפות לו. הנה החנבא סופרו המדיני של "ניו יורק טיימס" לא כבר, שאילו היה הסינאט כתבקש לחזור ולאשר ביוני 1950 את מינויו של ליליאנטאל לראש הועדה לאנרגיה אטומית, היו רבים מחברי הסינאט מתנגדים לכך ביתר תוקף מאשר בחדשי פברואר־אפריל 1947. ליליאנטל החליט לפרוש איפוא עוד לפני כניסתה של שנת 1950, "שנת פולרי טית מובהקת", ובשעה שנדמו, לשעה קלה, היריות בחזית ההתקפה האישית עליו, עוד נימוק טכסיסי מעין זה יש לראות בעובדה, שליליאנטאל היה מתסידר חילופי ידיעות אטומיות עם בריטניה וקנדה — על אף ההתנגדות העזה לרעיון זה בקונגרס — מיום אישורו של "חוק מקמהון", האוסר גילוי סודות אטום לאומה זרה (1946), כשם שהיה מתומכי ההיתר למשלוח איזוטופים של חמרים רדיו־אקטיביים לאומות אירופה לצרכי רפואה, אף הגשים רעיון זה באישור הממשלה והנשיא. אף התמורות הסנסאציוניות שחלו בזמן האחרון בפיתוח הנשק האטומי הטאקטי, חייבו תמורה בעמדת ועדת האנרגיה האטומית ובמדיניות בעתיד, והחלישו את התביעה העיקרית והעקרונית של ליליאנטאל, שמקורות המרץ האטומי וייצור הנשק האטומי צריכים להישאר בידיים אזרחיות, ולא צבאיות, כערובה יחידה לקיומה של הדמוקרטיה ולהבטחת שלום העולם.

ד.

וכך אנו חוזרים אל המניעים הפנימיים, שהביאו את דויד ליליאנטאל לידי התפטרותו. המבקש לעמוד על דרכו הרוחנית, על אמונתו ורעותיו, של ליליאנטאל איש־המעשה ואיש־היחמה, אל יסתפק ברשת מעשיו הגדולים, המעידים על מרצו ועל כשרו הארגוני הגדול אלא יכיר אף את ילדי רוחו. ספרו "רשות עמק טנסי" * הוא עדות לאמונתו העזה של המחבר ביעוד

* הוצאת "עם עובד", תש"ו.

רצעה העתונות בשל הסרונם של כמה גרמים אוראניום, בעוד אשר הרוסים כבר הספיק האוראניום שברשותם לייצור פצצה ממש, וודאי מילאו פיהם צחוק לשמע כל אלה.

אבל בשעה שפרשה מנוחת זו הגיעה לשיאה, ובטרם פוזרו ענני הרטילות והדיבה בידי גנרל גרייווס, שעמד בראש המפעל האטומי הראשון של "תכנית מאנהאטן", כבר פרש ליליאנטאל מן השירות הציבורי ושני נימוקים עמרו: שהגיעה השעה לדאוג לביתו (בשל משכורתו הזעומה בתקופת עשרים השנים האחרונות), ושמצתה יוכל להלחם לדעותיו, בכתב ובעל פה, ביתר חירות. הנימוק האחרון הוא המשכנע שבין השניים, שכן מעולם לא היו עיניו של ליליאנטאל לבצעו. אמנם, רוב ימיו התפרנס שלא ברווחה, אבל קרוב לשער שהרצון לשפר את מעמד החמרי לא היה מניע רציני לפרישתו. מר טרומאן קיבל התפטרותו בצער, אך לא ניסה להשפיע עליו שיחזור בו מהחלטתו, על אף הקושי הגדול בבחירת מועמד מתאים לרשת מקומו, והוא רק ביקש ממנו כי יוסיף לכהן בתפקידו עד אמצע פברואר 1950.

ג.

מה הייתה הסיבה האמתית, הפנימית, שגרמה לו ליליאנטאל שיווז מעמדתו התקיפה כלוחם לדעותיו וכמגשים תכנית העשוי לבלי חת? מה גרם שיוותר על דרך המעשה והתגשמה של האידיאלים התברתיים והטכניים הקרובים ללב, ויבחר בדרך הברור והיכרת ועשיית נפשות לדעותיו, במאמר ובספר?

מינויו של דויד ליליאנטאל, לתפקידו התשורי בים, בכל תחנה ותחנה בדרך חייו הציבוריים, לא באו לו בקלות. קשה היה המאבק על מינויו לעמוד בראש "רשות עמק טנסי" עוד בימי רוואלסט, וקשה מזה היה המאבק על מינויו לראש הועדה האטומית (ב־29 באוקטובר 1946). הסינאט אישר אמנם גם מינויו זה, אך הוא לא אישרו אלא לאחר ויכוח טוער שנמשך שבועות רבים ולאחר שהסינאטור ואנדברגאגן הרטובליקני תמך בו בחום, על אף חילוקי הדעות המדיניים שביניהם. הרוב בסינאט היה אז (ב־10 באפריל 1947) 50 נגד 31, גם אז הצביעו איפוא 42 אחוז מחברי הסינאט נגדו. בין הנימוקים שהניעו סינאטורים שונים להתנגד למועמדותו היה, כמובן, גם מוצאו היהודי, והעובדה שאינו אלא "אמ־ריקני בדור שני". כשנתמנה בשנת 1933 לנהל את "רשות עמק טנסי", נלחמו בו בעיקר חברות החשמל וחברות הקרקעות, "בעלי חזקה" ובעלי איני טרסים כסינאטור הימני קאנט מקאלור, שקיווה לחלוק קת משרות ברשות העמק "שלו" ונחאכזב, הוא נטר

הקומוניזם — מאיבוד תכונותיה הדימוקראטיות שהובן
הו ביסוד גדולתה? על כרחך אתה מתפעל מאמונתו
הלהטת של ליליאנטאל בחירות היחיד וכינותיו,
בעתיד "העולם החדש" ובאפשרויות התפתחותו, ומת-
פעל גם מן הבקורת שהוא מבקר את ליקוייה של
הדימוקרטיות האמריקנית. שבמסורתה הליבראלית הוא
מאמין — כשאתה נזכר בכל פרשת ההסתה נגד
ליליאנטאל בעוון "שמאליות קומוניסטית".

ליליאנטאל, כאמור, מאמין גדול הוא, ואינו מתי-
אש נוכח גילויי יצריליב"האדם, אוטימיות יסודית זו
היא שהמריצה אותו לעשות ולפעול במסעליהענק
הציבוריים ללא ליאות וללא רתיעה, והיא הממריצה
אותו עכשיו שלא להניח מידיו את עט הסופרים גם
לאחר שהניח מידו את אמת-הבנאים של המפעלים
הטכנולוגיים הגדולים ביותר בדברי ימי העולם החדש.
דימוקראטיה אמיתית — אומר ליליאנטאל בספרו
— מתחילה בבית, בחוג המשפחה ובמחיצת השכ-
נים. דימוקראטיה היא לא רק סיסמה מדינית, אלא
אורח-חיים של יומיום. לא בעקרון, הרוב הקובע
נעוץ עיקר קסמה של הדימוקרטיות, כי אם בהרגשת
האתריות המשותפת של האסיפה והציבור, בהר-
גשה זו שכל הנאספים ערבים זה לזה, כיצד מגיעים
להרגשה זו בדור שהיחיד הולך ונבלע בתוך
מגדליבבל זה, ששמו המנגנון התעשייני החדש?
כיצד ישמור האדם, באשר הוא אדם, על חירותו,
תוך כדי העלאת רמת חייו ותרבותו? הדרך אל
המטרה הזאת וזועה מכשולים, אך ליליאנטאל מצביע
על אמצעים אחדים, החשוב שבהם: דיצנטראליזאציה,
הימנעות מריכוזיות של השלטון, ואולי אפשר להע-
מיד תורתו על כלל אחד: ריכוז בקביעת המדיניות,
ודיצנטראליזאציה בהגשמת המדיניות, באדמיניס-
טרציה. לפי עקרון זה פעל בהצלחה מרובה בעמדו
בראש "רשות עמק טאנאסי", לפי עקרון זה ביקש
לפעול יותר ויותר בעמדו בראש "הועד לאנרגיה
אטומית", אלא שעוככו בידו, הוא ניסה לכוון ולשלב
את תכנית פיתוח האנרגיה האטומית לתוך הנורט
הראשי של היי הכלכלה הדימוקראטית, ונתקל בהת-
נגדותו הגוברת של הקונגרס האמריקני.

ואכן בספרו קובל ליליאנטאל ואומר, כי לא המש-
כורת הנמוכה בלבד מרחיקה את האזרח משירות
המדינה, אלא בעיקר הנטיה הגוברת בקונגרס לחרוג
ממסגרת "קביעת המדיניות" ולשאוף לשליטה ולהת-
ערבות בכל פרטי הפרטים של ההגשמה, ערוב
הפוליטיקניות בענינים טכניים, התערבות הממשלה
בביצוע, הגורמת השהיות רבות, כל אלה מונעים
עשיית מלאכה שלמה וריוזה, דומה שבזאת הצביע
ליליאנטאל על אחד הנימוקים החשובים להתפסותו.

האנושי, בצדק הסוציאלי וכטוב שבאדם. למקרא
הדברים אייאסשר להשתחרר מן ההרגשה, שלפניך
אסונה יהודית-משיחית בעולם שכולו טוב, הנובעת
מהכרת מותר האדם וצלם אלהים שבו נברא. אין
ליליאנטאל אדם דתי, אבל אמונתו באדם — כאמונת
כל ליבראל גדול — היא רליגיוזית כמעט, ואכן מסי-
רותו למפעל הפיתוח התלוצי בעמק טאנאסי השומם
אף היא נובעת ממקור זה. המדינה הגדולה והעשירה
השקיעה זאת הפעם הראשונה בתולדותיה 115 מיליון
דולאר מכספי הציבור כדי להשקות את העמק ולהפ-
רותו, להאירו ולהביא את ברכת הכוח והשפע לתר-
שבי, ומאמצייה זכו בהצלחה מלאה, כמה מחוקי
"המערך החדש" בטלו, אבל הישגי "רשות עמק
טאנאסי" לא בטלו, ואכרי העמק הנה, שעלו משפל
המדירה ונשתחררו מסבל ומשעבוד להברות-החשמל
והמים — לא ישכחו חסד זה ליליאנטאל ולהבר עזר
ריו, אנשי "רשות עמק טנסי" המהוללה.

הוועדה אמונתו של ליליאנטאל באדם בכל
נסיגותיו המרים, ולנוכח מה שעבר על העולם בתקר-
ת השנים 1939—1945? לא, כי נתבגרה ונתעמקה.
פרי נסיונו והגותו בשנים האחרונות, שבהן עמד
בראש הועדה האטומית, הוא ספרו החדש "בזאת
אמינה — אני מאמין אמריקני", שיצא לאור באוק-
טובר 1949.

בספרו זה מסתייג ליליאנטאל הסתייגות ברורה מן
הקומוניזם, הור לרוחו משום שלילת חירות האדם
הכרוכה במשטרו. עם זה שואל הוא לסיבתה העמוקה
של ההדרה הרווחת באמריקה מפני האידיאה הקומר
ניסטית, ואין הוא מוצא סיבה זו בהגשות חולשה
צבאית, או בגלי המשברים הכלכליים, כי אם במשבר
הרוחני של הדימוקראטיה, החסרה אידיאות-חברתי
ותיים, שתוכל להעמידן בגאון ובביטחה כנגד האידיאה
הקומוניסטית, וכאן מגיע ליליאנטאל אל הסכנה הנש-
קפת לדימוקראטיה, שתאבד עקרונותיה וצורותיה הנרי-
מוקראטיות תוך כדי מאבק עם הקומוניזם הטוטא-
ליטארי. שכן אין הוא מתעלם מן העובדה שבדור זה
על כל פנים, יתפוס הצבא גם באמריקה מקום ראשון
בחי המשק, הציבור והמדעים.

מהי אפוא, דרכה של אמריקה הדימוקראטית?
האם פניה מועדות לדיקטטורה של ההון, להשתלטות
של הקצונה הצבאית על החיים האזרחיים? האם יש
לחשוש שהרמוקראטיה האמריקנית תרחיק לכת,
בפחדה מפני הקומוניזם, עד שתגיע ל"סיטרא אחרא",
להקמת משטר טוטאליטארי-צבאי המנוגד למשטר
הקומוניסטי? כיצד תימלט — תוך מאבקה עם

* This I do Believe (An American Credo),
Harpers New York, 1949.

הטכניקה לפתור את בעיות המצוקה העונג, הוא מתווה בספרו בקיום כלליים מעין תכנית פיתוח אמריקנית, למשך עשרים וחמש השנים הקרובות. ועיקר התכנית הוא: ניצול אוצרות הטבע העצומים של היבשת החדשה, הנהרות ומפליהמים, המכרות, היערות והמתצבים, וכן אמצעי התחבורה הקיימים ושאינם קיימים עדיין, למען פיתוח נוסף של החקלאות והתעשייה באמריקה. ועזת אמונתו, כי בתרופה זו, תרופת ניצול אוצרות הכוח של האדם והטבע בסביבתו שלו, גגוז המפתח לשפע, לא לאמריקה בלבד אלא לכל העולם כולו.

זו דרכו וזו אמונתו של היהודי האמריקני דויד ליליאנסאל, איש-המעשה, המארגן והבנאי החברתי בעל התזון, בעצם הימים האלה שבהם כותב ידיו ומקירו, המלומד האסימי פרוס' יוריי את דברי אזהרתו, כי "אין למנוע מלחמת-עולם שלישית ושימוש בפצצות-אטום, החוקות פי אלה מן הפצצות של עכשיו — אם לא תוקם, ממשלת-עולם' דימוקראטית תוך חמש השנים הבאות".

עוד בטרם הגיש את כתב-ההתמטרות גוסו, כמובן, גם עובדות אלו אינן פוטרות לדעתו, את האזרח מ-מתקופת שירות ציבורי, שדינה צריך להיות כדי חובת שירות-צבא בדימוקראטיה תקינה. מכאן שאין לשמור את הדימוקראטיה בדור הטכניקה החדשה אלא דרך הרחבת הסמכות של שלטונות מקומיים ושל יחידים (חוקרים וטכנאים), בד בבד עם קביעת המדיניות הכללית מן המרכז ולהוציא, לפי הכלל הנזכר, "המאבק לחירות האמריקנית תלוי בתוצאות המאבק לחירות היחיד בעדות המקומיות ובמשפחה", אומר ליליאנסאל, שלטון עצמי רחב ככל האפשר וידיעה מקיפה ביותר של מצב העניינים—זהו המצב האידיאלי שליליאנסאל רואה בו ערובה לשמירת הדימוקראטיה, על כן אין לך דבר הסותר את האידיאלים שלו יותר מהכרח שמירת הסודיות בעניני האטום, שהיה כרוך בתפ"קידו כראש העדת האטומית. השירותים הציבוריים — כגון המפעלים הגדולים של תחבורה, אור, כוח ומים — מן הדין שיהיו שייכים לציבור, והצלחת, רשות עמק טאנאסי" היא הוכחה חותכת לצדקת הנחתו זו. ככל לישראל אמריקני, המאמין בכל לבו בכוחה של

אם אבוא ואגיד לך: תן עשרת דוקאטים בשביל אחד נצרך — לא תתנם; אך אם אגיד לך: נדב מאה לבנין בית תסלה כאן בכנסית מרקוס הקדוש, מיד תעשה כן! אכן, כדי להניח שם את מדי-נשקך, לכבודך ולא לכבוד אלהים...

הכנסיה קלקלה בשל העושר... וכן נאמר שמוטב היה לה לכנסיה בלא נכסי, כי רק באופן זה היא יכולה להתקרב לאלהים. על כן אני אומר לאחי: השתדל לדבק בעניות, כי ככל מקום שהעושר בא, המות בא אחר.